

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь-бакалавр
на тему: «**ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЩОДО ЖІНОК
В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ**»

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності
054 “Соціологія”

Клецко Крістіна Володимирівна

Керівниця: Марценюк Т.О.
Кандидатка соціологічних наук, доцентка
кафедри соціології НаУКМА

Рецензентка:
Оксамитна С. М.
Професорка, докторка соціологічних наук
Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою “ _____ ”

Секретар ЕК:

“ ___ ” _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ.....	7
1.1. Класифікація гендерних стереотипів.....	7
1.2. Гендерні ролі жінок в армії.....	14
1.3. Сутність гендерних стереотипів в українській армії.....	19
РОЗДІЛ 2. СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДО ЖІНОК В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ.....	25
2.1. Методологія опитування громадської думки щодо гендерної рівності у військових формуваннях України.....	25
2.2. Гендерні стереотипи як чинники конструювання ставлення щодо жінок в українській армії.....	27
ВИСНОВКИ.....	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТОК А.....	43
ДОДАТОК Б.....	45
ДОДАТОК В.....	46

ВСТУП

Стереотипи є продуктом сучасної масової культури та передбачають усталене в суспільстві уявлення про риси чи поведінкові форми, що є властивими певним соціальним групам та переносяться чи відображаються на всіх її представників. Стереотипи можуть виникати на основі багатьох соціальних складових, наприклад, таких як раса, релігія, національність, стать тощо.

Стереотипи щодо статі називають “гендерними”, вони базуються на висвітленні того, що є притаманним особам чоловічої статі, тобто є “чоловічим”, а що – жіночої, тобто є “жіночим”. Очікування щодо того, як повинні себе поводити особи певної статі зазвичай базуються на біологічних факторах, тобто передбачають те, що певні соціальні ролі можуть виконувати або тільки жінки або тільки чоловіки. Проте “Біологічно зумовленими, а отже, унеможливленими до виконання представником протилежної статі є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі тощо – для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі, які мають гендерне маркування, тобто очікування щодо виконання представниками однієї з двох статей, зумовлені соціально-культурними, а не біологічними чинниками.” Тобто все те, що ми звикли називати суто “чоловічою чи жіночою роботою” є лише продуктом наявних у суспільстві стереотипів, а насправді керувати літаком, вагоном метро чи автомобілем, доглядати за дітьми чи куховарити, шити одяг чи будувати паркани, може кожен незалежно від його біологічної статі (Оксамитна, 2004).

В українському лексиконі існує вислів “Чоловік – голова, а жінка – шия”, що вказує на патріархальність цінностей в країні, де чоловік головний. Та тут варто зауважити, що “патріархальність” думок є не тільки у чоловіків, а і у жінок. Адже наявні стереотипи впливають на все суспільство. На мою думку, головна причина цього полягає в тому, що

Україна є пострадянською країною, яка мала патріархальну модель стосунків, що зберіглася і до сьогодні. Саме тому, зараз чоловіки в Україні мають привілеї, що добуваються ними з цього ж самого патріархального гендерного порядку, що витісняє жінок на периферію функціонування гендерної системи. За Коннеллом дані привілеї називаються “патріархальними дивідендами”. Вони конвертуються у престиж, успіх, повагу, матеріальні блага, фінансову незалежність, що базуються на існуючій нерівності між чоловіками та жінками (Коннелл, 1995). Відповідно, це безпосередньо впливає на такі сфери життя, як робота, дозвілля, сім’я тощо.

У грудні 2018 року було проведене кількісне онлайн опитування, у якому взяли участь 1000 респондентів із всієї України, яке повела міжнародна дослідницька компанія Ipsos на замовлення проекту «Я зможу!» Фонду Олени Пінчук та проекту «Всі. Свої». Метою дослідження було дослідження гендерних стереотипів в Україні. В ході дослідження було виявлено, що уявлення українців про роль жінки у суспільстві залишаються достатньо патріархальними та консервативними. Значна частина опитаних відмовляє жінкам у праві вийти за межі родини, бути успішними в кар’єрі та активними й незалежними в особистих стосунках (Фонд Олени Пінчук, 2019). У рамках цього ж таки дослідження була проведена також серія інтерв’ю з експертами, що спеціалізуються на сфері гендеру та захисту прав жінок. Однією із них була директорка програми Жінки-Лідерки – Олена Єва, яка зазначила, що Україна та українське суспільство прогресує в плані гендерних аспектів та активно намагається змінити ситуацію із “застарілим” баченням щодо того, яким повинні бути чоловіки та жінки. Головним стимулом до таких змін, вважає Олена, є події, що відбуваються в Україні протягом останніх 6 років: “На моє переконання, трагічні події – революція, війна, криза, які ми переживаємо як нація, водночас є своєрідними каталізаторами швидких суспільних змін. Україна

скасувала ганебний список заборонених для жінок професій, запровадила гендерні квоти на місцевих виборах, активно впроваджує гендерно-орієнтоване бюджетування і цей список можна продовжувати...” (Фонд Олени Пінчук, 2019). Отже, дослідження показало, що українське суспільство все ще переповнено застарілими уявленнями щодо стереотипних понять про “жіноче” та “чоловіче”.

Ці стереотипні уявлення проявляються у більшості соціальних інститутах, таких як сім’я, релігія, освіта тощо. Одним із таких інститутів є армія. Пережитки радянських установок найбільше проявляються серед керівного апарату армії України. Що впливає на стан жінок в українській армії ще до того, як вони потрапляють на фронт, адже інколи вони навіть не потрапляють туди через наявні стереотипи щодо “місця” жінки в армії.

Об’єктом населення України віком від 18 і старше, а **предметом** відповідно – гендерні стереотипи щодо жінок в українській армії.

Метою виявити гендерні стереотипи щодо жінок в українській армії.

Завданнями цього дослідження є:

1. Класифікувати гендерні стереотипи.
2. Описати гендерні ролі жінок в армії.
3. Виокремити основні соціально-демографічні ознаки українця чи українки, що має егалітарні погляди щодо жінок в українській армії.
4. Визначити вікову категорію осіб, які неупереджено ставляться до отримання жінками військової освіти.

Емпіричною базою дослідження слугувало всеукраїнське дослідження “Думки і погляди населення України (Омнібус)”, що проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у серпні – вересні 2018 року. Загалом в рамках дослідження було проведено 2026 інтерв’ю з респондентами, які проживають у 109 населених пунктах України. N=2026. Це опитування громадської думки проведене у рамках соціологічного дослідження "Невидимий батальйон 2.0: повернення ветеранок до мирного

життя : (соціологічне дослідження)" (2019), у рамках Проекту ООН Жінки "Гендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки", що здійснюється за фінансової підтримки Швеції.

Гіпотезами цієї роботи є наступні твердження:

1. Більшість українців та українок вважають, що армія – це патріархальний інститут, доступ до якого повинні мати тільки чоловіки.
2. Корелятою ставлення до жінок в армії є вік, освіта та розмір населеного пункту респондентів.
3. Населення України віком від 18 до 39 років більш схильні вважати, що чоловіки та жінки повинні мати рівні можливості отримувати військову освіту.
4. Чим вищий освітній рівень респондента, тим більш егалітарне його ставлення до устрою української армії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

1.1. Класифікація гендерних стереотипів

Важливим у дослідження гендерних аспектів є саме концептуалізація слова “гендер”. Більшість індивідів ототожнюють поняття гендеру із поняттям статі. Хоча поняття статі залежить та біологічно зумовлена лише структурою генів індивіда. Гендер ж, у широкому сенсі, в західній науковій літературі, вживається для опису соціальних характеристик статі на відміну від біологічних (тобто певних особливостей чоловічої і жіночої анатомії, сексуальності, гормонального балансу і т.д.). У рамках феміністських концепцій - гендер (по аналогії з класом) перш за все стратифікаційна категорія і має на увазі наявність гноблення, субординації, соціальну нерівність жінок, тобто нерівний, в порівнянні з чоловіками, доступ до влади, багатства і престижу. Поняття гендеру передбачає соціальне конструювання розходжень з тим, щоб використовувати ці відмінності для збереження влади чоловіків, і щоденне виробництво гендеру, як підкреслення полярності чоловічого і жіночого з метою знецінити жінок (Osmond, Thorne, 1993). Стать біологічно зумовлена, не формується під соціальним впливом; не змінюється в з часом (історично) та не залежить від культури чи релігії країни в якій мешкає індивід. Гендер є продуктом соціальної та культурної традиції того середовища, в якому перебуває індивід; він має чіткі відмінності в різних країнах та може трансформуватися з часом набуваючи нових характеристик. Відповідно до гендеру, у суспільстві формуються ціннісні характеристики щодо того, що вважати суто жіночою характеристикою, тобто фемінною, а що чоловічою – маскулінною. Голландський соціальний психолог, Гірт Хофстеде, зазначав про маскулінність і фемінність наступе: “Маскулінність

характерна для суспільства, в якому гендерні ролі чітко розподілені, а чоловікові пропонується бути агресивним, жорстким і концентруватися на матеріальному успіху, жінці ж слід бути сором'язливою, м'якою та піклуватися про комфорт життя. Протилежний полюс - фемінінність - характерний для суспільства, в якому гендерні ролі поєднуються, і від чоловіків, і від жінок очікують сором'язливість, м'якість і турбота” (Hofstede, 1998). Це і є головною причиною наявних гендерних стереотипів, які стають причиною дискримінації за статтю у різних сферах життя.

“Гендерні стереотипи – узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки та чим вони повинні займатися. Зазвичай вони можуть бути далекими від реальності, неточними, стійкими відносно нової інформації та вельми віддаленими від реальних рис і поведінки конкретного індивіда. Це уявлення, що містять також приписи й заборони стосовно того, що чоловікам та жінкам належить відчувати, проявляти та робити” (Оксамитна, 2004).ф Насправді, в тому як визначати та концептуалізувати поняття гендерних стереотипів не існує єдиної точки зору. Та, якщо говорити узагальненими термінами, то стереотипи це схематизовані та спрощені образи чоловіка та жінки, що окрім цього є емоційно забарвленими. Як правило, вони зумовлені культурними та соціальними аспектами. Гендерні стереотипи формують загальне представлення того, що повинно вважатися “жіночим”, а що “чоловічим” та які риси характеру повинен виражати представник того чи іншого гендеру. До того ж вони є причиною статусно-рольових характеристик жінок та чоловіків, що в нашому суспільстві зазвичай полягає в дискримінації щодо жінок та пануючому положенні чоловіків.

Процес формування стереотипів є суто історичним. Тому всі очікування, щодо поведінки та цінностей, які буде наслідувати особа тієї чи іншої статті, залежать від історичного періоду, що їх спродукував. Саме

через це ми можемо побачити зміну соціально-очікуваної поведінки щодо осіб різної статі. Проте, можна спостерігати загальну тенденцію, що не залежить від історичного періоду та є у всіх суспільствах починаючи від збиральницького чи аграрного та закінчуючи індустріальним - це сприйняття жінки як “господині” та “берегині домашнього вогнища”, а чоловіка як “годувальника” та “захисника/воїна”. Тобто дана тенденція, яка створена стереотипами, є одним із проявів вираження нерівності та несе в собі подальший вплив на всі сфери життя.

Гендерні стереотипи, що існують в українському суспільстві, полягають, в основному, в присвоєнні чоловікам та жінкам певних психологічних характеристик. Так чоловіки вважаються витривалими, неемоційними, грубими, відповідальними та розумними, в той час як жінки – чуйними, емоційними, не зосередженими. Такі риси характеру вказують на те, що чоловіки більш здатні до серйозної роботи, що, в свою чергу, добре фінансується, а жінки повинні займатися хатньою справою та вихованням дітей. Світла Оксамитна зазначає “Нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні й не здатні мислити раціонально, щоб бути лідерами та керівниками, а чоловіки – позбавлені чуттєвості й терпіння, щоб доглядати маленьких дітей... Судження будується на тому, що ця людина є чоловіком/жінкою, яким притаманні такі-то риси, які є прийнятими/неприйнятними для тієї чи тієї діяльності” (Оксамитна, 2004). Зрозуміло, що дана практика впливає на ставлення до чоловіків та жінок у багатьох сферах життя. Найчастіше це проявляється в таких інституціях як сім’я та робота. Чоловіки – не можуть займати творчі посади та доглядати дітей, а жінки – не можуть бути керівниками та повинні займатися вихованням дітей.

Доктор психологічних наук Ірина Кльоцина виділяє три групи, які на її думку, є основними серед гендерних стереотипів. Перша група – стереотипи щодо того, що повинно вважатися фемінним, а що маскуліним.

Головна суть в тому, що існують конкретні соціально-психологічні якості і стиль поведінки, що приписуються суспільством чоловікам та жінкам. Маскулінне, тобто “чоловіче”, зазначає Ірина, вважається значимим, домінантним та раціональним, а фемінне, тобто “жіноче” – чуттєвим, непостійним, тілесним та пасивно-репродуктивним. Друга група – пов’язана із закріпленням професійних та сімейних ролей відносно до статі індивіда. Під впливом гендерних стереотипів у суспільстві сформувалася думка про те, що головна роль для жінки – сімейна, а для чоловіка – професійна. Тобто, знову ж таки, жінки повинні займатися сімейними справами такими як господарство та виховання дітей, а чоловік в цей час розвивається в професійній діяльності. Відповідно до цього відбувається і оцінка успішності індивіда, що виконує ту чи іншу роль. Тобто, автоматично, чоловіки вважаються більш успішними ніж жінки. Третя група гендерних стереотипів пов’язана із відмінностями у сфері праці за статевими ознаками. Як правило, жінки займаються сферою обслуговування, а чоловіки зосереджені в інструментальній діяльності, що передбачає керівні посади (Сизоненко, 2016).

Я вважаю дані стереотипи такими, що стали усталеними в суспільстві. Стереотипи, що “в’їдаються” в суспільство стають нормами, що впливає на подальше історичне їх розповсюдження у суспільстві, через те, що носії цих стереотипних норм передають їх під час процесу соціалізації підростаючому поколінню. Хоча існують дослідники, які вважають, що наявні стереотипи в суспільстві це не поганий феномен. У вигляді аргументації вони вказують на декілька фактів. По-перше, що наявність даних стереотипів полегшує роботу нашого мозку. Так, коли ми бачимо прояви того чи іншого характеру, ми можемо з легкістю сказати представник якого гендеру перед нами. По-друге, це допомагає легкій взаємодії чоловіків та жінок в суспільстві, адже кожен знає роль, яку він/вона повинен виконувати. Проте, за роллю жінки чи чоловіка стоїть

великий перелік того як індивід повинен поводити себе в публічному та сімейному житті чи то в професійній сфері. Та найбільш очевидним є те, що чоловіки в тому чи іншому випадку займають домінуючу позицію у суспільстві. Світлана Оксамитна у своїй праці цитує Роберта Коннела, який зазначив наступне: ““Чоловіча” та “жіноча” ролі мовчазно визначені рівними, хоча й різними за змістом, але взаємозалежними та взаємодоповнюваними. Проте ми не говоримо про “расові” чи “класові ролі”, оскільки прояв влади в цих сферах соціального життя є набагато очевиднішим” (Оксамитна, 2004). Вищезазначені слова точно описують ситуацію, що склалася у сприйнятті індивідами гендерного суспільного устрою. Можна чітко прослідкувати ієрархічний розподіл ролей відносно до біологічних характеристик індивіда. Тобто чоловіки займають вищі позиції в суспільстві та вважаються кращою соціальною категорією, а жінки відповідно вважаються другою соціальною категорією, тобто, тією, що іде за чоловіками.

Більшість людей вважають, що відмінності між чоловіками та жінками це винятково біологічний процес. Якщо говорити простими словами, то це означає, що ті зразки поведінки, що наразі вважаються прийнятними для тої чи іншої статті – є вродженими, а не сформованими та нав’язаними культурою. Тобто вважаються абсолютно нормальними та такими, що не можуть піддаватися сумнівам. Це говорить про те, що ми вважаємо стереотипи – нормами, що визначають наші моделі поведінки. Це пов’язано з процесом засвоєння цих норм/стереотипів. Адже базова інформація про світ та соціальні процеси в ньому це те, що ми отримуємо від агентів первинної та вторинної соціалізації, тобто нашого оточення, а не із власного досвіду. Мальцева Катерина у своїй роботі “Дослідження гендерних стереотипів: конфліктність у міжгруповій та крос-культурній взаємодії (до питання про методологію)” згадує Роберта Коннела, котрий в одній із своїх праць зазначає про маскуліність як про ознаку чоловіків, що

мають у суспільстві домінуючий статус, тобто такий, що є частиною владних відносин у суспільстві в цілому (Мальцева, 2000). У такому випадку, під тиском гендерних стереотипів, особи чоловічої статі автоматично позиціонують себе як домінуюча група суспільства, що є більш привілейована в суспільстві ніж жінки. Так, повертаючись до вже згаданого фразеологізму “Чоловік – голова, а жінка – шия”, що є народним, тобто таким, що був визнаним більшістю релевантним. Сформовані в суспільстві гендерні стереотипи щодо чоловіків є більш нейтральними та сприймаються оточуючими людьми як успішна частина нашого людства, що захищає та забезпечує, тобто виконує більш важливі та продуктивні ролі. Гендерні стереотипи стали причиною формування образів, яким повинні відповідати особи тієї чи іншої статі. Щодо чоловіків, то це, вже згадані вище, образи чоловіка-добувача та чоловіка-захисника. Що ж до осіб жіночої статі, то це найбільш розповсюдженні образи жінки-Барбі та жінки-берегині, які обмежують коло можливої соціальної активності та соціального розвитку, порівняно із чоловіками. Оксана Кісь у своїй роботі “Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні” змістовно описує ці два образи відповідно до української культури (Кісь, 2002).

Образ Барбі передбачає набір характеристик, які пов’язані із сексуальною привабливістю. Більшість навіть сучасних журналів висвітлюють тему жіночої краси лише через привабливу зовнішність та красиве підтягнуте тіло, наголошуючи на тому, що саме ці два аспекти приваблюють чоловіків, а це головне для жінки та вираження її жіночності – бути привабливою для чоловіків. Окрім того, образ жінки-Барбі окреслює чіткі очікувані стандарти жіночого образу такі, які молодість, вродливість, привабливість, гнучкість, сексуальність, проте про інтелектуальні здібності жінки відводяться на другий план.

Образ жінки-Барбі не передбачає професійного чи то особистого розвитку жінок, адже відсіює потребу у наявності інтелекту у жінок. Наприклад, у популярному журналі “Ліза” в одній і статті під назвою “Навіщо розвивати в собі жіночність” пишуть наступне: “А порушують жіночу природу, чоловічі види спорту, чоловіча поведінка (особливо прояви агресії і злості), коротке волосся – це все відштовхує чоловіків.” Дані стереотипні уявлення присутні до сьогодні і приносять багато проблем і заборон щодо жінок. Наприклад, образ жіночої сексуальності та тілесності породжує насилля у суспільстві і причиною цього слугують стереотипи про доміную позицію чоловіків, що “дозволяє” ним використовувати насильницьку модель поведінки.

Проте існує ще один образ сформований в українському суспільстві, який стає на заваді в нормалізації сприйняття суспільством жінок– це образ жінки-Берегині. Образ, що апелює до українських традицій, які полягають в тому, що жінка повинна виконувати всі хатні обов’язки, такі як прибирання будинку, прасування, приготування їжі, догляд за дітьми тощо. Знову ж таки, будь-які волевиявлення щодо професійного розвитку не очікуються від жінок. Сформовані стереотипи, які передбачають певні зразки поведінки, що очікуються від суспільства до жінки-Берегині, більш поширені серед індивідів в українському суспільстві. Цей образ передбачає те, що жінка не здатна займатися іншою діяльністю окрім хатніх обов’язків.

Дані стереотипні образи впливають на більшість соціального життя та можливостей серед жінок. Вони стають причиною упередженого ставлення до жінок на роботі, в сім’ї тощо. В свою чергу це накладає багато обмежень у всіх сферах життя.

1.2. Гендерні ролі жінок в армії

Перша світова війна, що тривала протягом 4 років, стала причиною різких змін в суспільстві. Велика мобілізація населення, як чоловіків так і жінок, що несла в собі тотальний переворот в культурі людей через зміну середовища як фізичного так і ментального. Зрозуміло, що тогочасне суспільство концептуалізувало війну як чоловічу справу, тому перші дослідження війни як феномена вивчали її тільки зі сторони чоловіків. Проте, пізніше, зрозумівши, що таке “одностороннє” дослідження війни є не релевантне, науковці вирішили все більше вдатися до вивчення війни з гендерного аспекту. Різка мобілізація чоловіків стала причиною дефіциту робочої сили починаючи від трамвайних депо і закінчуючи великими промисловими заводами. Зрозуміло, що економіка почала погіршуватися враховуючи і той факт, що більшість бюджету йшло на війну. Тому жінки були змушені замінити чоловіків і виконувати роботу, що не підпадала під норми фемінності. Під час своєї лекції, що відбувалася 3 березня 2015 року у Центрі візуальної культури НаУКМА, Франсуаза Тебо (дослідниця, що вивчає різні аспекти участі та ролі жінок у роки Першої світової війни) зазначила, що “У Великобританії, де у довоєнний час заміжні жінки були переважно домогосподарками, частка працюючих жінок зросла на 50 %.”(Україна модерна, 2015).

Однак, в армії жінок майже не було. Вже згодом почали з’являтися згадки про жінок-медсестер, проте, як зазначає Франсуаза “У той час у діючих арміях європейських країн жінок не було. Окрім російського жіночого батальону під командуванням Марії Бочкарьової та британського допоміжного армійського корпусу, уряди інших держав не допустили жінок до військової служби з огляду на панівні суспільні стереотипи та упередження.” (Україна модерна, 2015). Це здається доволі дивним, адже стереотипи суперечать самі собі. Оскільки, одним із головних стереотипів

було те, що війна – важка фізична справа, яку жінка, як тендітна та несконцентрована, не може виконувати. Хоча в цей час жінки носили каміння на заводах, стали “годувальницями” для своїх сімей, тобто виконували маскулінні ролі. На додачу до слів Франсуази Тебо про жінок в армії можна ще додати і слова Ольги Бежук (історикиня) про те, що один із перших жіночих загонів був створений урядом Брусилова та Керенського. “У нас це було добровільно. Жінки самі зголошувалися воювати зі зброєю в руках. Жіноча чота Січових стрільців-2 налічувала 33 жінки. Усі дівчата, що були там, пройшли мілітарний вишкіл в організаціях «Січ», «Сокіл», «Пласт». Вони добре вміли стріляти, вести окопну війну. Жінки, звичайно, також були задіяні в польових кухнях, мобілізаційних комітетах, пропагандистських роботах на залізничних вокзалах” (Кобалія, 2016). Та все ж, більшість жінок надавали медичну допомогу, що вважалася традиційною роботою, з огляду на тогочасне сприйняття жінки. Окрім того, коли чоловіки воювали на фронті, жінки мусили захищати свої сім’ї від окупантів, що часто атакували міста і насильницьким чином ставилися до всіх його мешканців.

Загалом, жінки хоч і не допускалися до фронту не через своє небажання, а через усталенні норми щодо того, які ролі повинна виконувати жінка, а, які чоловік. Проте, жінки виконували не менш колосальну роль, що, в подальшому, кардинально змінила їхнє життя. Хоча і досі жінки залишаються тіньовою частиною даного періоду. Адже, їхня діяльність та місце під час Першої світової війни залишилося недооціненим та не висвітленим в багатьох наукових працях. Через це, також, важко дізнатися хоча б приблизну кількість жінок, що брала участь у бойових діях, що заважає об’єктивно висвітлити роль жінки в Першій світовій війні.

Друга світова війна несла такий саме характер для жінок як і Перша світова. Проте, вагомим плюсом є те, що сьогодні є в живих деяка кількість учасників Другої світової війни. Що дає змогу дослідникам дізнатися про

подробиці безпосередньо із вуст бувалих людей. Та зіставити отриману інформацію із наявними інформаційними джерелами для точного аналізу того історичного періоду.

Знову ж таки велика мобілізація чоловіків, відсутність “годувальника” вдома та робочої сили в промисловості зробила переворот у звичайному житті жінок. Звичайний цикл діти-дім-церква змінився на тяжку працю та переймання на себе “чоловічої” ролі. Оксана Кісь у збірці “Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства” зазначає: “Будь-яка війна в той чи інший спосіб зачіпала інтереси жінок, впливала на їхнє життя, змінюючи або навіть руйнуючи його усталений триб, завдаючи болю і втрат, змушуючи винаходити та використовувати певні стратегії виживання, пристосовуватись і протидіяти її руйнівному впливові.” (Грінченко, Кобченко, Кісь, 2015). Ті, кого в суспільстві звикли називати “слабкою статтю” під час Другої світової війни змінили гендерний аспект збройних сил як таких. Робили це молоді жінки, які добровільно записувалися у військові загони. Даний процес, мобілізації і жіночої частини є непритаманним для загального сприйняттям тогочасного суспільства жіночої ролі. Проте, поштовхом до змін гендерного аспекту бачення війни в суспільстві стали історичні події, що сформували нове ставлення у молоді до жінок в збройних конфліктах. Так у вищезгаданій збірці було зазначено наступне: “...виняткову роль у масовій добровільній мобілізації радянських жінок на фронт відіграло передвоєнне десятиліття.

У згаданий період на тлі загальної мілітаризації суспільного дискурсу в СРСР відбувалася широкомасштабна кампанія з парамілітарного вишколу та цивільної самооборони. характерними ознаками цієї кампанії була її вікова спрямованість (на молодь) та гендерна нейтральність (хлопців і дівчат однаково заохочували до участі)” (Грінченко, Кобченко, Кісь, 2015). Саме тому у молоді служба в збройних угрупованнях стала частиною їх

гендерної ідентичності, що спричинило масові звернення жінок-добровольць у воєнкомати. Та радянський уряд зіштовхнувся з проблемами при такому потоці жінок, адже тоді не існувало ніяких структур, що могли б відповідати за це. Причиною цьому, знову ж таки, стала відсутність культурного бачення жінки-воїна/захисниці. Все ж не добровільно та не офіційно жінки пішли до лав Червоної армії, щоб допомагати чоловікам захищати країну. На той час це було незвичайною ситуацією на світових просторах, адже даний процес спостерігався тільки серед радянського суспільства, а решта країн-учасників не дозволила жінкам брати участь у цьому збройному конфлікті. Така масовість жінок в армії призвела до перевероту в сприйнятті того, що є жіночою роллю.

Під час війни жінки використовувалися як сексуальні об'єкти чи то своїми співвітчизниками чи то окупантами. Звичайно, що основна увага в дослідженні насильства на війні була зосереджена на зоні поза фронтом. Характер стосунків між чоловіками-окупантами та жінками в той час можна назвати сексуальним насильством, що було спричинене багатьма факторами. По-перше, це фізичний примус, окупанти носили при собі зброю і мали значну фізичну перевагу над представницями жіночої статі, тому жінки стояли перед вибором: підкоритися та зберегти життя чи втратити його, чинивши опір насильницьким діям. Такий процес дозволяв загарбникам психологічно впливати на підкорений народ та показувати свою панівну велич на ними. По-друге, це відсутність нагляду та покарань військових, котрі вважали себе панівною частиною суспільства та переходили за рамки дозволеного. По-третє, це матеріальне становище окупантів. Під час війни, в час економічної скрути, жінки, що втратили годувальника мали скрутне становище. Тому вони були готові віддати своє тіло в замін на певні матеріальні блага такі як гроші, їжа чи одяг. Складне матеріальне становище розвинуло і проституцію в окупованих містах. Проте, не варто відкидати варіант з тим, що жінки, позбавлені чоловічої

уваги, хотіли турботи та любові, тому добровільно йшли на стосунки із військовими-окупантами.

На фронті жінок також використовували як сексуальний об'єкт. Військові спецслужби користувалися зовнішньою вродою жінок та використовували їх як об'єкт захоплення. Олена Ісаюк (наукова дослідниця музею «Тюрма на Лонцького») у статті для радіо «Свобода» зазначає: «Жінок охоче використовували у розвідці – привабливі, говіркі, вміють захоплювати чоловіків» (Терещук, 2016). Тому жінок відправляли до ворогів займатися розвідувальною діяльністю. Окрім цього, інколи, щоб подолати гендерну дискримінацію, досягти хоч якоїсь посади та отримати звання, жінки не рідко піддавалися сексуальним домаганням із боку головнокомандувачів. Весь набір вищезазначених факторів став причиною упередженого ставлення цивільних до жінок-військових і вони, після повернення додому не отримували похвали такої як її отримували чоловіки.

Жінки, що були в тилу теж мали значну роль в переході тогочасних подій. Дослідники військових періодів в основному акцентують свою увагу на самому перебігу військових подій безпосередньо на фронті. Проте тема створення боєприпасів та зброї, та решту важливих складових, що допомагали ефективно проводити бойові дії, зазвичай не висвітлюється. Після різкої мобілізації чоловіків на заводи пішли працювати жінки, отже сфера військової промисловості була зайнята робочою силою у вигляді жінок. Вони виготовляли зброю, боєприпаси, тестували гільзи та протигази. Військове спорядження мало попит в той історичний період, тому до кінця війни більше 2-х мільйонів жінок працювали в галузі військової промисловості (IPress.ua, 2013). Оскільки влада не мала потрібних інституційних сфер, що могли б правильно визначити стан жінок в армії, вона не бачила подальших перспектив в тому, щоб жінки масово брали участь у війні. На даний факт не вплинуло навіть те, що жінки опанували військові навички і добре володіли військовою технікою. Тому, аби

підкреслити встановлену тоді гендерну рівність, головнокомандувачі вирішили повернути жінок у “фемінну сферу” – медицину. Було створенні так звані “санітарні оборони”, що були повністю під командуванням жінок. Даний факт також вплинув на те, що українці вважають, що жінки в армії повинні виконувати лише “жіночі” ролі, так як: куховарка, медсестра чи швачка. Це в свою чергу сповільнює процес засвоєння твердження про те, що армія гендерно рівний інститут.

1.3. Сутність гендерних стереотипів в українській армії

В умовах сучасних подій в Україні армія стала соціальною інституцією, що не тільки захищає державу та громадян, а є частиною соціального устрою країни. Військові умови в країні стали причиною того, що на фронт пішли як чоловіки так і жінки. Проте, жінки зіштовхнулись із багатьма проблемами, починаючи від вступу до в українську армію та закінчуючи стосунками на фронті із товаришами по службі. Це мало місце навіть не зважаючи на закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (Закон України, 2015). Інна Заворотько (офіцер ка Управління правового забезпечення Генерального штабу Збройних сил України) зазначає наступне: “Забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок у ЗСУ наразі є актуальним питанням, для вирішення якого керівництвом ЗСУ прикладається багато зусиль. З початку збройної боротьби з агресором керівництво ЗСУ прийняло необхідні рішення задля залучення жінок до військової служби..” (Максименко, 2017).

Зрозуміло, що певною мірою дані дії та нові закони в силах послабити та зменшити несправедливість щодо жінок в в українській армії, проте головною причиною навіть створення самих законів є гендерні стереотипи, що впливають також і на ставлення чоловіків-військовослужбовців до жінок на фронті. Очевидно, що це заважає жінкам ефективно виконувати

свої обов'язки. Варто почати з того, що до 2017 року жодна жінка не могла офіційно займати посаду, що напряму пов'язана із бойовими діями. Жінки, що були снайперками, розвідницями чи гранатометницями у військовому квитку мали напис "кухар", "швея" чи "начальник лазні", професій, що завжди вважалися суто жіночими. Молодший лейтенант Лада Веденська у своєму інтерв'ю для UA:Перший говорить про те, що незважаючи на свій шлях за три роки від рядового до заступника командира роти на початку служби мала посаду "начальник польової лазні", бо не було вільних посад таких на які б могли назначити жінку. Причиною цього є те, що армія в Україні вважалася виключно патріархальною інституцією та не передбачає участі жінок у ній. Вікторія Арнаутова (радник командувача Нацгвардії України з гендерних питань) зазначила наступне: "Армія, як патріархальна інституція після Радянського союзу, не була пристосована для служби жінок. Тому все законодавство у нас прораховане лише під чоловіків" (Zik.ua, 2018). Що стає причиною ще раз стверджувати про закони, що були сформовані на основі існуючих в суспільстві гендерних стереотипів.

Тобто гендерні стереотипи стають перепонами гендерної рівності як в українській армії так і в суспільстві загалом. Повертаючись до вищезазначеного твердження про те, що деякі закони та гендерний вектор розвитку в країні може змінити дану ситуацію із гендерними проблемами, проте, тільки на законодавчому рівні, як на мене. Все ж дотримуюсь думки, що гендерні стереотипи важко повністю викоринити новими законами із сприйняття світу та процесів у ньому серед населення України. Варто згадати образи жінки-Барбі та жінки-Берегині, які мають місце і в українській армії. Жінка на фронті розглядається як предмет забезпечення своїх сексуальних потреб. Через вроду та стереотипне бачення розумових та концентраційних здібностей жінок, що відображаються в характеристиках образу жінки-Барбі, жінки на фронті стикаються із проблемою насильства. Так у соціологічному дослідженні "Невидимий

батальйон 2.0” зазначається, що організації не володіють достатніми ресурсами та спроможністю допомогти жінкам, які постраждали від сексуального насильства на фронті, держава не виділяє кошти та не приділяє уваги розбудови соціальних, психологічних та медичних послуг для реабілітації та допомоги потерпілим від згвалтувань у військовому конфлікті (Марценюк, 2019). Що, в першу чергу, підтверджує факт насильства щодо жінок на фронті. Окрім того, вдалим підтвердженням цього є дані, які зазначає Лідія Леонтєва у своїй праці “Стереотипи, або дещо про місце жінки у суспільстві”. Отже, дані вказують на те, що під час опитування, що охопило 50 тисяч жінок-військовослужбовців з різних країн, майже половина жінок заявила, що в тій чи іншій формі вони відчували сексуальну поведінку щодо своєї особи від командирів чи інструкторів (Леонтєва, 2002).

Сформовані стереотипи, які передбачають певні зразки поведінки, що очікуються від суспільства до жінки-Берегині, більш поширені серед чоловіків військово-службовців. Чоловіки вважають, що жінки не здатні справитися із такою важкою роботою, адже вони асоціюють жінок із легковажними несконцентрованими особами, що здатні тільки займатися хатніми обов’язками. Даний факт впливає на те, що жінки не мають можливості займати посади, які вони хочуть, адже більшість командування, яке надає ці посади, це чоловіки із застарілими стереотипами. Проблема того, що більшість головнокомандувачів, які мають головні ролі в українській армії, є особами чоловічої статі із застарілими радянськими стереотипами, є вирішальною. Адже від головнокомандувачів залежить більшість рішень, що можуть вплинути на стан та позицію жінки в армії. Так Станіслав Івасик (юрист-аналітик) зазначає: “Законодавство побудовано так, що, по-перше, жінку тільки у виключних випадках відправляють у відрядження. По-друге, у добовий наряд її не можна призначити. По-третє, існує ще багато умов... Так все прописано, що жінку

ставлять у другу чергу, якщо доходить до виконання військової служби чи ведення бойових дій. Багато командирів не хочуть стикатися з цими законодавчими труднощами і намагаються уникати жінок у своїх підрозділах” (Максименко, 2017). Причиною цього стала радянська армія, що була попередником Збройних сил України. Як зазначає Ганна Гриценко у своїй статті на тему “Як жінки змінили українську армію”: “Армія України успадкувала від радянської армії інфраструктуру, законодавчу базу і поведінкові норми, які мають значення і дотепер” (Гриценко, 2019).

Позбавлятися від цих стереотипів заважає ще і рівень освіти та доступу до неї у людей, що мешкають в сільській місцевості. За даними Державної служби статистики України 2019 року, від загальної кількості населення України, мешканців села майже третина, а саме 12 896 505 осіб (Державна служба статистики, 2019). Хоча це число, індивідів, що мешкають в сільській місцевості, наближене до числа мешканців міст, проте за більшістю показників, школи сільської та міської місцевості мають дуже багато відмінностей, що залежать від рівня урбанізації місцевості, що розглядається. Хоча школа є важливим аспектом у житті кожного індивіда, вона є осередком соціалізації та здобуття нових знань, що в подальшому допоможуть успішно вступати до закладів вищої освіти. В Україні існує очевидна нерівність між містом та селом, яка виражається не тільки в економічними, урбаністичними та демографічними показниками, а і освітніми. За даними “Шкільна карта України” CEDOS кількість вчителів на школу у селі менша вдвічі, порівняно із кількістю вчителів на школу у великому місті. Окрім того, рівень освіти у самих вчителів також відрізняється, так, частка вчителів із вищою освітою у селі становить 85%, тоді як у місті частка вчителів із вищою освітою становить – 95% (CEDOS, 2014). Та інформація, яку вчителі доносять своїм учням залежить від рівня освіченості самого вчителя і це впливає на обізнаність учнів не тільки у шкільній програмі, а і в загальному сприйнятті світу. Зазвичай, у сільських

школах майже не має молодих викладачів із новим багажем знань, підходом до викладання матеріалу та іншим світобаченням. Тому, діти, що здобувають середню освіту в селах мають менші шанси отримати вищу освіту. І це також впливає на формування їхніх освітніх та життєвих навичок, адже вони мають змогу переймати досвід у вчителів, що не мають достатньої обізнаності в тих чи інших речах. Так, наприклад, гендерні питання, що почали входити в українське суспільство зовсім нещодавно. Вчителі, що мають досвіду понад 30 років, хоч і знають про цей аспект, проте не надають йому важливого значення. Ти самим передаючи свій досвід новому поколінню. Маючи низький середній рівень освіти, мешканцям села, важко вступити до вищих освітніх закладів України, що знову ж таки блокує доступ до передової та актуальної інформації. Це впливає на загальну картину настроїв та ставлення до певних аспектів в країні, гендерні стереотипи не виключення.

Отже, проаналізувавши деякі джерела інформації варто зазначити, що українському суспільству притаманна низка гендерних стереотипів, що накладають шаблонні моделі поведінки, яким повинна відповідати особа тієї чи іншої статі. Так, найбільш поширені стереотипи, що існують в українському суспільстві щодо жінок полягають в наступному: жінки – фізично слабкі та несконцентровані. Окрім того, від осіб жіночої статі очікують наслідування тих ролей, які полягають у вихованні дітей та виконанні хатніх обов'язків без можливості розвитку у професійній та будь-якій іншій “нежіночій” сфері, наприклад, такій як армія. Уособленням даних ролей є два образи, що сформувалися внаслідок гендерних стереотипів: образ Жінки-Берегині та Жінки-Барбі. Через призму даних образів, жінки в армії піддаються тиску з боку чоловіків-військовослужбовців.

Гендерні стереотипи стають причиною насильницьких дій сексуального характеру щодо жінок в армії; вони унеможливають

професійний розвиток жінок в армії та загалом встановлюють жорсткі стандарти щодо форм поведінки особи тієї чи іншої статі, як в армії так і в повсякденному житті. Наявні гендерні стереотипи в українському суспільстві є історичним продуктом, що формувався протягом довгого історичного періоду. Так, через наявні стереотипи в суспільстві, вже у Першій та Другій світових війнах брало участь дуже мало жінок. Хоча під час Другої світової війни можна побачити прогрес, який був спричинений внесенням законів, що передбачали гендерну рівність та руйнували наявні гендерні стереотипи та упередження. Жінки, що були на фронті, зазвичай займали суто “жіночою” роботою такою як куховарство чи медична допомога. А ті, хто і виконував оборонну функцію не мали визнання серед населення через упереджене ставлення до жінок як професійних військових. Окрім того, жінки на фронті мали труднощі з просуванням по посаді та стикалися із домаганням в свою сторону. Загалом, жінки брали участь в бойових діях, як на фронті так і поза ним, проте, через гендерні стереотипи, що впливали на ставлення до жінок в армії, не були визнаними. Ставлення до жінок в армії з того часу майже не змінилося, що вказує на вкорінення гендерних стереотипів в українському суспільстві.

В рамках сучасних подій, що відбуваються на сході України протягом 6 років, армія стала однією із важливих соціальних інституцій. Гендерні стереотипи в ній продовжують активно функціонувати, стаючи перепонами у різних аспектах щодо рівного ставлення у цій інституції як до чоловіків так і до жінок. Тому жінки в армії зазнають тиску через наявні гендерні стереотипи, що заважають їм вступати до лав української армії, вільно виконувати свої обов’язки, просуватися по службі та, окрім цього, жінки ще й піддаються насиллю.

РОЗДІЛ 2. СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЖІНОК В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ.

2.1. Методологія опитування громадської думки щодо гендерної рівності у військових формуваннях України

Емпіричною базою дослідження слугувало всеукраїнське дослідження “Думки і погляди населення України (Омнібус)”, що проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у серпні – вересні 2018 року. А саме польовий етап дослідження тривав з 8 по 23 вересня 2018 року. У рамках дослідження було розроблено анкету та супровідний інструментарій. Отже, збір інформації проводився за допомогою анкетного опитування. Для проведення опитування була розроблена стратифікована, чотириступенева випадкова вибірка, випадкова на кожному ступені. Населення України було стратифіковане за регіонами (24 області та м. Київ), далі населення кожного регіону додатково стратифікувалося на міське (міста і селища міського типу) і сільське населення (за винятком м. Києва, де населення суцільно міське).

Для кожної страти пропорційно до чисельності дорослого населення визначалося, скільки інтерв'ю в ній має бути проведено, а також скільки населених пунктів, де буде проводитися опитування, має припадати на неї. Вибірка репрезентативна для дорослого населення, що постійно проживає на території України, не проходить військову службу і не перебуває у в'язницях або медичних закладах (лікарнях, медичних інтернатах). У Луганській та Донецькій областях опитування проводилися тільки на територіях, що контролюється Україною. На території автономної республіки Крим опитування не проводилося. Загалом в рамках дослідження було проведено 2026 інтерв'ю з респондентами, які

проживають у 109 населених пунктах України. N=2026. Із них 45% становили індивіди чоловічої статі і 55% - жіночої.

Це опитування громадської думки проведене у рамках соціологічного дослідження "Невидимий батальйон 2.0: повернення ветеранок до мирного життя : (соціологічне дослідження)" (2019), у рамках Проекту ООН Жінки "Гендерна рівність у центрі реформ, миру та безпеки", що здійснюється за фінансової підтримки Швеції.

Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95 і за дизайн-ефекту 1.5) не перевищує:

- 3.3% для показників, близьких до 50%,
- 2.8% для показників, близьких до 25 або 75%,
- 2.0% для показників, близьких до 12 або 88%,
- 1.4% для показників, близьких до 5 або 95%,
- 0.7% для показників, близьких до 1 або 99%.

Оскільки опитування має великий обсяг (кількість обробленої інформації із зібраних даних), то було розроблено спеціальну зважувальну змінну. Тому, перед аналізом масив було зважено за змінною «Weight2000». Це зроблено задля того щоб коригувати склад вибірки, тобто врівноважити представлення груп у вибірці. Відбір респондентів для аналізу відбувається пропорційно, щоб отримати репрезентативні дані.

Задля полегшення аналізу отриманих даних було змінено варіанти відповідей на декілька запитань, а саме об'єднано відповіді із декількох варіантів в один. Наприклад, метрична шкала питання "Армія повинна бути професійною сферою, де і жінки, і чоловіки на добровільній основі (за власним бажанням) можуть реалізовувати свій потенціал", що раніше мала 6 можливих варіантів відповідей, де "1" – "Повністю погоджуюся", "2" – "Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся", "3" – "Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся", "4" – "Повністю не погоджуюся", "5" – "Важко сказати", "6" – "Відмова відповідати", має 4 варіанти відповіді. Було об'єднано значення

“1” та “2”; “3” та “4”, оскільки вони є схожими за значеннями. Даний процес був застосований також і для питань “Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях” та “Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками здобувати військову освіту”, оскільки вони мають ідентичні варіанти можливих відповідей. До того ж було змінено варіанти відповідей для змінної про вік респондентів. У кінцевому випадку значенню “1” відповідала вікова група “18-39 років”; значенню “2” – “40-59 років”, а значенню “3” – “60+ років”. Оскільки я вважаю, що дані вікові групи можуть мати схожі погляди щодо тієї чи іншої ситуації.

Змінної, яка б вимірювала безпосереднє ставлення до жінок в українській армії даний масив не має, тому для дослідження було використано ргоху *variable*. Змінна “Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях” дозволить більш точно визначити ставлення українців та українок щодо жінок в армії.

Для перевірки дослідницьких гіпотез буде вжито низку статистичних методів аналізу даних, зокрема описові статистики, регресійний аналіз та дисперсійний аналіз One-Way ANOVA.

2.2. Гендерні стереотипи як чинники, що впливають на ставлення щодо жінок в українській армії

У ході дослідження було сформовано 4 твердження, що виступали гіпотезами. Першим твердженням було те, що більшість українців та українок вважають, що армія – це патріархальний інститут, доступ до якого повинні мати тільки чоловіки. Дане твердження базувалося на тому, що існуючі стереотипи щодо гендерних ролей в українському суспільстві позиціонують чоловіка як такого, який повинен захищати свою

Батьківщину, а жінку як особу, що не здатна в силу своєї розсіяності приймати чіткі та виважені рішення на фронті, тому і немає права там знаходитися. Для перевірки цієї гіпотези було використано метод описових статистик. Даний метод дав точний розподіл відповідей всіх респондентів на питання “Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях”. За допомогою нього було отримано наступні дані, що відображені в Таблиці 1: частка людей, які обрали відповідь “Повністю погоджуюся/Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся” становила 1079 респондентів, що являє собою 53,2% від загальної кількості опитаних. Отже, більше половини опитаних є прихильниками того, щоб жінки мали рівні права та можливості працювати в українських військових формуваннях. З цього можна зробити висновки, що перша гіпотеза є хибною.

Таблиця 2.2.1

Ставлення українців та українок щодо надання рівних можливостей жінкам працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях

	Частка	%
Повністю погоджуюся/ Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	1079	53,2
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся/ Повністю погоджуюся	631	31,1
ВАЖКО СКАЗАТИ	289	14,3
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	28	1,4

Існує ймовірність, що ставлення до жінок в армії залежить від того якої статі респондент. Так, наприклад, можна припустити, що відстоювати рівні права для чоловіків і жінок в армії будуть скоріше жінки, адже у них

можливостей у цьому інституті менше ніж чоловіків. Окрім того, через наявні гендерні стереотипи, існує ймовірність, що чоловіки більш упереджено ставляться до жінок в армії. Отже, можна припустити, що мають місце статистично значущі відмінності між середніми показниками чоловіків та жінок. Для того щоб перевірити чи дві групи (у даному випадку чоловіки та жінки) значно відрізняються одна від одної за певною характеристикою, було використано дисперсійний аналіз (One-Way ANOVA).

Для того, щоб переконатися у тому чи потрібно брати до уваги результати таблиці ANOVA, спочатку варто звернути увагу на статистиці Лівіня та її значущості. Результати можна вважати статистично значущими тоді, коли $p < 0,05$. У даному випадку статистична значущість дорівнює 0,028 (Таблиця Б.2.1). Отже, відмінності між середніми показниками груп існують (вони є статистично значущими) і умова однорідності дисперсії виконана, що створює причину для проведення тесту One-Way Anova, бо він буде надійним.

Після проведення тесту One-Way ANOVA було зроблено наступні висновки: оскільки значення F дорівнює 1,105, що не досягає значущості із значенням $p = 0,293$ (що значно більше рівня альфа 0,05) – це означає, що не існує великої різниці між середніми відповідями наших змінних, не зважаючи на те, що однорідність дисперсії показала значущість питання (Таблиця Б.2.2). Отже, немає значущої відмінності у середніх значеннях між відповідями чоловіків і жінок, значить, що стать не впливає на ставлення респондентів щодо рівних прав як для чоловіків так і для жінок в українській армії. Що стає причиною для відкидання припущення про те, що існують відмінності у ставленні до жінок в українській армії відповідно до статті респондента. Так, можна стверджувати, що як чоловіки так і жінки в українському суспільстві мають схожі думки щодо жінок в армії. Це стає

причиною того, що в подальшому аналізі не варто застосовувати розподіл за статтю, адже відмінності у кінцевих значеннях будуть статистично незначущими, отже не будуть кардинально відрізнятися.

Окрім того було застосовано метод описових статистик для того щоб детально розглянути розподіл у відсотках між відповідями респондентів різної статі. Було використано саме цей метод, адже стать має номінальну шкалу вимірювання для якої не можливо застосувати коефіцієнт Пірсона.

Таблиця 2.2.2

Розподіл ставлення до жінок в українській армії за статтю

Жінки та чоловіки мають рівні права на працю у військових формуваннях	Стать респондента		Всього
	чоловік	жінка	
Повністю погоджуюся/ Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	24%	29%	53%
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся/ Повністю не погоджуюся	15%	16%	31%
ВАЖКО СКАЗАТИ	6%	9%	15%
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	0,6%	0,7%	1,3%

Наступною гіпотезою було твердження про те, що корелятою ставлення до жінок в армії є вік, освіта та розмір населеного пункту респондентів. Це стає причиною припущень, що ставлення до жінок в армії залежить від того якою людиною віку, яку вона має освіту та в якому населеному пункті вона мешкає (місто чи село). Дані припущення містять в собі наступні твердження:

1. Чим старше людина, тим більш патріархальні погляди у неї щодо устрою української армії. Адже, молодь наразі швидше відходить від радянських стереотипів щодо жінок в армії.

2. Ставлення до жінок в армії залежить від рівня освіти респондента. Чим вищий рівень освіти респондента, тим його погляди щодо жінок в українській армії є більш егалітарними. Це пов'язано із тим, що навчальні заклади формують ставлення щодо певних цінностей у індивідів та здатні вплинути на них через висвітлення нової інформації.
3. Мешканці сільської місцевості не є прихильниками того, щоб жінки та чоловіки мали рівні права на працю у військових формуваннях України. Причиною цьому є низький рівень освіти у сільській місцевості, що впливає на подальший розвиток індивіда та доступ до нової актуальної інформації. Тому сформовані гендерні стереотипи у мешканців села не змінюються, а залишаються такими ж патріархальними.

Для перевірки даної гіпотези було застосовано метод кореляції Пірсона. Він вказує на те, чи існує статистично значуща лінійна залежність між двома безперервними змінними. Оскільки зміни щодо віку та населеного пункту респондента є метричними, то для них було використано безпосередньо кореляцію Пірсона (Таблиця В.2.3, В.2.4), адже даний метод використовується тільки для метричних шкал. Отже зв'язок утворився тільки із змінною, що відповідає за населений пункт в якому мешкає респондент, оскільки $p = 0,011$ (що менше рівня альфа 0,05), що вказує на статистичну значущість даного зв'язку. А зв'язок між віком та ставленням до жінок в українській армії дуже низький.

Кореляція вказує лише на зв'язок між змінними, проте, для того, щоб визначити силу цього зв'язку потрібно застосувати лінійний регресійний аналіз. Отже, Таблиця 2.2.3 вказує на те, що кореляції між змінними майже не існує, оскільки значення R прямує до нуля (при високому значенні кореляції R прямує до 1). Окрім того, значення R^2 також дуже низьке

(0,004), що означає, що за допомогою наявних змінних ми зможемо описати нашу залежну змінну лише на 4% із 100% можливих.

Таблиця 2.2.3

R	R - Квадрат
,064 ^a	0,004

Для того, щоб отримати більш точну інформацію потрібно звернути увагу на таблицю, що вказує коефіцієнти залежної змінної щодо незалежних (Таблиця 2.2.4). Після аналізу отриманих даних через використання лінійної регресії було зроблено висновок, що зв'язок залежної змінної існує лише із змінною “міське та сільське населення”. Оскільки статистична значущість змінних “вік” та “освіта” перевищує 0,05. “В” вказує на те як сильно буде змінюватися ставлення респондента до жінок в українській армії при зміні однієї із змінних. “В” - коефіцієнти завжди є додатними числами, тому знову ж таки варто дивитися на статистичну значущість змінної.

Таблиця 2.2.4

Зв'язок між ставленням респондента до жінок в українській армії та його соціально-демографічними показниками

Соціально-демографічні показники респондента	В	Статистична значущість
Міське та сільське населення	0,092	0,012
Вік (3 вікові категорії)	0,017	0,447
Освіта	0,002	0,61

Отже, гіпотеза щодо зв'язку деяких соціально-демографічних показників та залежної змінної “Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях” не підтвердилася, на що нам вказує Таблиця 2.2.5. Статистично значущою виявилася лише змінна, що вказує на розмір населеного пункту в якому мешкає респондент. Що означає те, що через наявний низький рівень освіти, у мешканців сільської місцевості залишаються радянські стереотипи щодо ролі жінки в армії.

Задля підтвердження гіпотези “Населення України віком від 18 до 39 років більш схильні вважати, що чоловіки та жінки повинні мати рівні можливості отримувати військову освіту.” Дана гіпотеза містить у собі припущення про те, що молоде населення поступово відходить від радянських патріархальних установок та більш схильне до егалітарних поглядів щодо жіночих ролей в армії. Тому молоде населення України є прибічниками рівного доступу також і до отримання військової освіти. Для пояснення даної гіпотези було застосовано метод описових статистик, а саме двомірні таблиці. Респонденти віком від 18 до 39 років, що обрали варіант відповіді “Повністю погоджуюся/Радше погоджуюся ніж не погоджуюся” становлять 41% , тоді як респонденти віком 60+ лише 24%. (Таблиця 2.2.5) Що вказує на те, що вік впливає на ставлення щодо отримання військової освіти, отже, гіпотеза підтверджена.

Таблиця 2.2.5

Розподіл ставлення щодо доступу до отримання військової освіти за віком

	Вік (3 вікові групи)		
	18-39 років	40-59 років	60+ років
Повністю погоджуюся/ Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	41%	35%	24%
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся/ Повністю не погоджуюся	38%	37%	25%
ВАЖКО СКАЗАТИ	35%	27%	38%
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	56%	25%	19%

Гіпотеза “Чим вищий освітній рівень респондента тим більш егалітарне його ставлення до жінок в армії” була опрацьована за допомогою методу кореляції Пірсона. Він вказує на те, чи існує статистично значуща лінійна залежність між двома безперервними змінними. Оскільки статистична значущість змінної (освіта респондента) значно перевищує рівень альфа 0,05 ($p = 0,086$) (Таблиця В.2.5), що вказує на відсутність зв'язку між залежною та незалежною змінною. Отже, дана гіпотеза не підтвердилася. Тому приймається нульова гіпотеза, яка полягає в тому, що рівень освіти респондента не впливає на ставлення до жінок в армії.

Отже, зважаючи на поставлене завдання, індивід, що є прихильником егалітарного устрою української армії та вважає, що жінки так як і чоловіки повинні мати рівний доступ до здобуття військової освіти та подальшої професійної діяльності у будь-яких військових структурах України має ряд соціально-демографічних ознак. По-перше, даний індивід проживає у населеному пункті, що має чисельність населення понад 10 тисяч осіб,

тобто у місті. Оскільки вважається, що мешканці міста мають доступ до різною інформації та широке коло спілкування, що робить їх обізнаними щодо певної ситуації із різних сторін та бачень. По-друге, особа з егалітарними поглядами щодо устрою української армії зазвичай має вік менше 60. Це пов'язано із тим, що індивіди старшого віку мають радянські стереотипи щодо ролі жінок в повсякденному житті, що накладає відбиток і на ставлення до жінок в армії. По-третє, варто зазначити, що такий важливий аспект як стать не впливає на зміну ставлення щодо жінок в армії серед респондентів. Тобто як чоловіки так і жінки мають схожі бачення щодо устрою української армії. Також, варто зазначити ще й те, що не існує зв'язку між рівнем освіти респондента та його ставленням до жінок в армії. Можливо, це вказує на те, що формування гендерних стереотипів в більшій мірі залежить від осіб, які складають основне оточення індивіда та є агентами соціалізації, наприклад: сім'я та друзі/колеги.

Проте не варто відкидати той факт, що дане опитування проводилося серед населення України, а не виключно серед військовослужбовців. Тому існує ймовірність, що аспект статті у випадку із військовослужбовцями мав би більш вагоме значення та спричиняв відмінності у відповідях. Адже, через призму гендерних стереотипів формувалися і деякі закони України, що полягали в тому, що жінки не мають можливості займати головнокомандуючі посади і брати участь у безпосередній військовій діяльності. Це стало причиною формування головнокомандуючого апарату, що містив в собі тільки чоловіків, що перешкоджало доступу до армії для жінок. Державна політика зараз дійсно спрямована на рівноправність, але стереотипи командирів дуже впливають на ту роботу, яку виконують жінки.

ВИСНОВКИ

Сформовані в українському суспільстві стереотипи впливають на більшість сфер життя індивідів та стають причиною дискримінації щодо осіб тієї чи іншої статі. Через призму гендерних стереотипів армія позиціонується виключно як патріархальний інститут в якому роль жінки полягає в тому, щоб надавати обслуговуючі послуги. Причиною такої ситуації є радянізовані устрої, які передаються із покоління до покоління. Стереотипи щодо того, що повинно вважатися маскуліним, а що фемініним безпосередньо пов'язані із можливістю професійної діяльності жінок в українській армії. Адже жінки стикаються із упередженим ставленням, що виникає на фоні гендерних стереотипів, як під час перебування в армії, з боку чоловіків-військовослужбовців, так і після виходу, з боку населення, що не вважає армію професійною сферою для жінок.

Проте, важливо зазначити, що незважаючи на сформовані гендерні стереотипи, які мають патріархальний характер, спостерігається тенденція зміни та “відмови” від засвоєння даних стереотипів з боку молодого населення України. Тому погляди щодо устрою української армії мають два вектори: перший – егалітарний, а другий – патріархальний.

Егалітарні погляди, що полягають у підтримці рівності між чоловіками та жінками переважають у молодого населення України, які є мешканцями міста. У той час як патріархальні погляди мають люди віком старше 60, які виховувалися за радянізованими стандартами та були частиною радянської культури. Окрім того, патріархальні погляди спостерігаються також і у мешканців сільської місцевості, які не зацікавленні у даній тематиці та не мають достатньо інформації про неї, тому є прибічниками застарілих стереотипних поглядів.

Зрозуміло, що перш за все гендерні стереотипи існують у культурі суспільства. Тому зараз утворилося багато організацій, що намагаються

викорінити гендерні стереотипи хоча б із законодавства України. Їхня діяльність стала поштовхом до обговорення та висвітлення даної теми на державному рівні. Це вказує на те, що існують люди, які відмовляються наслідувати та засвоювати наявні стереотипи. Що в подальшому призведе до розповсюдження ними егалітарних настроїв та зміни наявних наразі рольових очікувань. Тому, наразі варто зосередитися на тому, щоб викорінити стереотипи, які присутні у суспільстві. Вирішення саме цієї проблеми наразі може посприяти зміні ставлення до жінок в армії суспільства вцілому. Це стане ще одним кроком до побудови гендерно рівного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Osmond M. W., Thorne B., (1993). *Feminist Theories: The Social Construction of Gender in Families and Society*. Sourcebook of Family Theories and Methods. С. 591-594 Режим доступу: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-0-387-85764-0_23
- Hofstede G. , (1998). *Masculinity and Femininity: the Taboo Dimension of National Cultures*. SAGE Publications.
Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/284592725_HOFSTEDES_MASFEM_DIMENSION
- CEDOS, (2014). “Шкільна карта України”. Інструменти для аналізу середньої освіти. Режим доступу: <https://www.cedos.org.ua/edustat>
- Алексієвич С. пер. з рос. Рафеєнка В. (2016) *У війни не жіноче обличчя*. Гендер в деталях. Режим доступу: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/70/78/U_viiny_ne_zhinoche_oblychchia.pdf
- Василенко Л. (2018) *Жінці в армії місце*. Українська правда.
Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/01/10/228366/>
- Голубева, Марія; Польська, Ю.; Приходькіна, Н. (2009) Гендерні стереотипи очима державних службовців : неоднозначність сприйняття. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/810/Holubieva_Henderni%20stereotypy.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Гриценко Г. (10 жовтня 2019) Гендер в деталях. Як жінки змінили українську армію. Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/yak-zhinki-zminili-ukrainsku-armiyu-1341190.html>
- Грінченко Г., Кобченко К., Кісь О. (2015) *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи*

екстремального насильства. Збірник наукових праць. ТОВ «АРТ КНИГА». Режим доступу:

https://ua.boell.org/sites/default/files/zhinki_centralnoyi_ta_shidnoyi_ievropi_u_drugiy_svitoviy_viyni_-_genderna_specifika_dosvidu_v_chasi_ekstremalnogo_nasilstva.pdf

Державна служба статистики України, (січень, 2019). Чисельність наявного населення України.

Режим доступу:

http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/zb_chnn2019.pdf

Жовтко Г. (2016) *Гендерні стереотипи у політиці, армії, ЗМІ*. Громадський простір. Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?focus=henderni-%E2%80%AA%E2%80%8Estereotypy-u-politytsi-armiji-zmi>

Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, (2005) *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), № 52, ст.561. Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (редакція від 07.01.2018)

Кісь О. (2002) *Моделі конструювання гендерної ідентичності жінки в сучасній Україні*. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm>

Клименко Н. (2014) *Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні*. Економіка та держава №5. Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2014/27.pdf

Кобалія А. (2016) *Жіночий досвід Першої світової, або галичанки в окопах Східного фронту*. Повага - кампанія проти сексизму в медіа і політиці. Режим доступу: <https://povaha.org.ua/zhinochyj-dosvid-pershoji-svitovoji-abo-halychanky-v-okopah-shidnoho-frontu/>

Коннел Р. (1995) *На захист маскулінності*. Переклад Бохняк В. та Сорокопуд Л. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/connell.htm>

Леонтєва Л. (2002) *Стереотипи, або децю про місце жінки у суспільстві*. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/leontjeva.htm>

Максименко О. (2017) *Війна поза гендером. Як жінки несуть службу у лавах Збройних Сил України*. LB.ua. Режим доступу: https://ukr.lb.ua/society/2017/11/29/383330_viyna_poza_genderom_yak_zhinki_nesut.html

Мальцева К. (2000) *Соціологія культури. Дослідження гендерних стереотипів: конфліктність у міжгруповій та крос-культурній взаємодії (до питання про методологію)*. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13897/Maltseva_Doslidzhennia_hendernykh_stereotypiv_konfliktnist_u_mizhhrupovii_ta_kros_kulturnii.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Марценюк Т., Квіт А., Гриценко Г., Василенко Л., Звягінцева М., (2019) *"Невидимий батальйон 2.0": повернення ветеранок до мирного життя : (соціологічне дослідження)*. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16608/Invisible%20Battalion%202.0_UKR.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Оксамитна С. (2001) *Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні і світі*: наукові записки НаУКМА : Спеціальний випуск.

Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10423/Oksamytna_Henderni_vidnosyny_kriz.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Оксамитна С. (2004) *Основи теорії гендеру : навчальний посібник*. Гендерні ролі та стереотипи. Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4808/Oksamytna_Henderni_rol_i.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Потарська Н., Дутчак О., - К.: Фонд ім. Г. Бьолля в Україні (2015) *Війна і трансформація повсякденності: жіночий погляд*. Гендер в деталях.

Режим доступу:

https://genderindetail.org.ua/netcat_files/70/78/viyna_i_transformaciya.pdf

Потарська Н. (2019) *Жіночий досвід у конфлікті на Сході*. Гендер в деталях.

Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraina/zhinochiy-dosvid-u-konflikti-na-shodi-134910.html>

Родак К. (2018) *Так точно, пані генералко! Куди прямують жінки української армії*. Zaxid.net

Режим доступу: https://zaxid.net/tak_tochno_pani_generalko_n1467758

Сизоненко А. (2016) *Психологічні особливості гендерних стереотипів особистості*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Режим доступу:

<http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/157899/157212>

- Терещук Г. (2016) *Жінка в умовах війни – це об’єкт насилля – дослідниця*.
Радіо свобода. Режим доступу:
<https://www.radiosvoboda.org/a/27724620.html>
- Україна Модерна. (2015) *Жінки Європи у Першій світовій війні (1914-1918 р.): конспект лекції Франсуази Тебо*. Режим доступу:
<http://uamoderna.com/event/thebaud-lecture-women-wwi-overview>
- Фонд Олени Пінчук (2019) *Більшість українців вважають, що роль жінки у суспільстві визначається словами «краса» та «слабкість». Дослідження гендерних стереотипів*. Режим доступу:
<http://www.antiaids.org/news/fondnews/blshst-ukrancv-vvazhayut-shcho-rol-zhnki-u-susplstv-viznachatsya-slovami-krasa-ta-slabkst-11310.html>
- Херсонський державний університет. (2017-2018) *Шифр «Гендерне лобі». Гендерний фактор у військових конфліктах та стратегія інтеграції жінок у збройні силові структури: загрози та виклики*. Режим доступу:
<http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Гендерне%20лобі.pdf?id=8a16b899-23ed-41ba-ad0e-1bbf33046e63>
- IPress.ua (2013) *Жінки і Друга світова, або Жіноче обличчя війни*. Режим доступу: https://ipress.ua/photo/zhinky_na_drugiy_svitoviy_19392.html
- UA:Перший (2017) *Як служать жінки-військовики та їхні посади*. Режим доступу: <https://tv.suspilne.media/news/88995>
- WO.MO *Двоє на полі бою: Жінки та чоловіки у збройних силах. Формула безпеки*. Режим доступу: <https://womo.ua/zhinki-i-bezpeka/>
- Zik.ua (2018) *Стежками війни: Незручна стаття*. Режим доступу:
https://zik.ua/news/2018/02/12/u_viyeni_z_rosiieyu_vzhe_vzyalo_uchast_ponad_10_tysyach_ukrainok_stezhkamy_1263823

ДОДАТОК А.

Анкета дослідження

БЛОК АА. АРМІЯ

АА1. Скажіть, будь ласка, Ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з наступними твердженнями:

АА 1.1 Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками працювати у Збройних силах України та інших військових формуваннях

Повністю погоджуюся	
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	
Повністю не погоджуюся	
ВАЖКО СКАЗАТИ	
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	

АА1.2. Жінкам мають бути надані рівні можливості із чоловіками здобувати військову освіту

Повністю погоджуюся	
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	
Повністю не погоджуюся	
ВАЖКО СКАЗАТИ	
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	

АА1.3. Армія повинна бути професійною сферою, де і жінки, і чоловіки на добровільній основі (за власним бажанням) можуть реалізовувати свій потенціал

Повністю погоджуюся	
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	
Повністю не погоджуюся	
ВАЖКО СКАЗАТИ	
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	

АА1.4. Держава має забезпечити реінтеграцію жінок-військових і чоловіків-військових, що брали участь в АТО, до цивільного життя, враховуючи потреби і жінок, і чоловіків

Повністю погоджуюся	
Радше погоджуюся, ніж не погоджуюся	
Радше не погоджуюся, ніж погоджуюся	
Повністю не погоджуюся	
ВАЖКО СКАЗАТИ	
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	

АА2. На Ваш погляд, який варіант армії варто упроваджувати в Україні?

Призов і чоловіків, і жінок лише на добровільній основі (за контрактом)	
Призов усіх чоловіків і лише деяких жінок	
Призов лише чоловіків	
Призов усіх чоловіків і усіх жінок	
Інше	
ВАЖКО СКАЗАТИ	
ВІДМОВА ВІДПОВІДАТИ	

ДОДАТОК Б.

Таблиці відмінностей між середніми значеннями груп щодо рівних прав для жінок і чоловіків на працю у військових формуваннях

Таблиця 2.1

Однорідність дисперсії

	Статистика Лівія	Статистична значущість
Жінки та чоловіки мають рівні права на працю у військових формуваннях	4,824	0,028

Таблиця 2.2

Дисперсійний аналіз

	F	Статистична значущість
Жінки та чоловіки мають рівні права на працю у військових формуваннях	1,105	0,293

ДОДАТОК В.

Таблиці залежності між соціально-демографічними показниками населення України та їх ставленням до жінок в українській армії

Таблиця 2.3

Ставлення до жінок в українській армії серед осіб різних вікових груп

	Вік (3 вікові групи)
Кореляція Пірсона	0,021
Статистична значущість	0,034

Таблиця 2.4

Ставлення до жінок в українській армії серед осіб сільського та міського населення

	Населений пункт респондента
Кореляція Пірсона	0,056
Статистична значущість	0,011

Таблиця 2.5

Ставлення до жінок в армії серед респондентів різного освітнього рівня

	Освітній рівень респондента
Кореляція Пірсона	0,038
Статистична значущість	0,086